

УДК 378.013.83

Павлютенков Є.М., Добровольська Л.П.

**ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО НАВЧАЛЬНО-
ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ: АНДРАГОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ, ОСНОВИ,
ЗНАННЯ**

Анотація. Павлютенков Є.М., Добровольська Л.П. Проблеми організації сучасного навчально-виховного процесу: андрагогічні положення, основи, знання. Обґрунтовується важливість основних положень андрагогіки. Надана порівняльна характеристика педагогічної моделі та андрагогічної моделі. Авторами сформульовані основні андрагогічні принципи навчання. Розкривається сутність наукового контексту андрагогічного знання за категоріями. Розглянута психологічна характеристика першої вікової категорії дорослої людини (18-25 років) – студентства. Автори доходять висновку того, що, на жаль, в сучасному навчально-виховному процесі переважає суб'єкт-об'єктна парадигма, авторитарний стиль, компанійська поведінки з боку студентів, формалізм педагогічних заходів. Окреслені шляхи рішення проблеми, перспективи подальшої роботи.

Ключові слова: андрагогіка, педагогічна модель навчання, андрагогічна модель навчання, теорії навчання дорослих, основні андрагогічні принципи навчання, категорії андрагогічного знання, зрілість, студент.

Аннотация. Павлютенков Е.М. Добровольская Л.П. Проблемы организации современного учебно-воспитательного процесса: андрагогические положения, основы, знания. Обосновывается важность основных положений андрагогики. Дана сравнительная характеристика педагогической модели и андрагогической модели. Авторами сформулированы основные андрагогические принципы обучения. Раскрывается суть научного контекста андрагогического знания по категориям. Рассмотрена психологическая характеристика первой возрастной категории взрослого человека (18-25 лет) – студенчества. Авторы приходят к выводу что, к сожалению, в современном учебно-воспитательном процессе преобладает субъектно-объектная парадигма, авторитарный стиль, компанейское

поведення со стороны студентов, формализм педагогических мероприятий. Намечены пути решения проблемы, перспективы дальнейшей работы.

Ключевые слова: андрагогика, педагогическая модель обучения, андрагогическая модель обучения, теория обучения взрослых, основные андрагогические принципы обучения, категории андрагогического знания, зрелость, студент.

Summary. Pavlyutenkov Y.M., Dobrovolskaja L.P. Modern teaching and education organizational problems: andragogical regulations, bases, knowledge. The importance of fundamental andragogical regulations is proved. The comparative characteristic of pedagogical model and andragogical model is given. Basic andragogical principles of education are defined. The scientific context essence of the andragogical knowledge on categories is developed. The psychological characteristic of the adult person of the first age category (18-25 years) – students is considered. Authors came to a conclusion that unfortunately the subject-objective paradigm, authoritative style, students' companionable behavior and pedagogical formalism prevail in modern teaching and educational process. The solution of the problem and further prospects for scientific research are outlined

Key words: andragogics, pedagogical model of education, andragogical model of education, the adults education theory, basic andragogical principles of education, andragogics knowledge categories, maturity, student.

Постановка проблеми. В останнє десятиріччя в суспільній свідомості все ширше розповсюджується уявлення про те, що людина, її життя, гідність, розвиток і самореалізація повинні бути головними орієнтирами прогресу всіх соціальних інститутів. Виходячи з цього, педагоги, психологи підкреслюють важливість та необхідність використання в сучасному педагогічному процесі андрагогічні знання, основи, положення.

Розвиток вищої школи в сучасному суспільстві передбачає впровадження в педагогічний процес нових концепцій, технологій навчання та виховання, використання результатів науково-педагогічних досліджень. Існуючи засоби управління навчальною діяльністю студентів показує, що вони здебільшого відображають дію об'єктивного, суб'єктивного факторів і спрямовані на зниження дії відповідних протиріч. Слід відзначити, що сьогодні в навчально-виховному процесі недостатньо враховується дія особистісного і людського факторів, а також процесів інтеграції, диференціації та глобалізації. Майже не створюються умови рефлексії результатів власної діяльності студентів, а також прийняття рішень при розв'язанні навчальних ситуацій.

В цих умовах виявляється доцільним розробка теоретичних основ управління навчально-виховним процесом з метою створення методологічного підґрунтя для проектування андрагогічної моделі навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше термін „андрагогіка” був уведений в 1833 р. німецьким філософом, істориком епохи Просвітництва А. Каппом. До виникнення андрагогіки як самостійної науки підводили й досягнення наук про людину й освіту. Вагомий внесок у підготовку умов виникнення андрагогіки зробила філософія. Найбільшою мірою на формування

основ андрагогіки вплинув екзистенціалізм в особі провідних представників: німецьких філософів М. Хайдеггера й К. Ясперса й французького письменника й філософа Ж.П. Сартра [6, 9]. Особливо важливими були три основні положення екзистенціалізму: вищою цінністю й основою світобудови є саме існування, або екзистенція (від лат. *existentia* – існування) людини, в якій досягається цілісність буття, об'єктивного і суб'єктивного початку світу; свобода людини – це свобода вибору; людина відповідає за себе, за свій вибір [9, с.61-62]. Філософія ХХ століття привела до усвідомлення вирішальної ролі людини у своїй власній долі й у долях навколишнього її світу. Ці ідеї допомогли діячам освіти прийти до розуміння вивільнення людини, знаходження неї провідної ролі й у процесі свого навчання.

До усвідомлення специфіки навчання дорослих підводили й міркування багатьох видатних учених, педагогів-практиків про роль освіти в житті людини й роль людини в своєму навчанні. Важливе значення у процесі цього усвідомлення зіграв знаменитий американський психолог, філософ і педагог Дж. Дьюї. Його ідеї прагматичної педагогіки, як і ідеї педоцентризму, що одержали свій розвиток у Росії (П.П. Блонський), зводилися в остаточному підсумку до думки про провідну роль навчання того, хто навчається. Це геніально відчув ще в другій половині ХІХ століття великий російський педагог К.Д. Ушинський. У статті „Недільні школи” (1861 р.) він визначив деякі характерні риси навчання дорослих. З розвитком освіти дорослих в ХХ столітті стали з'являтися нові ідеї й концепції, які вели до виникнення андрагогіки як самостійної науки.

Гуманістична педагогіка і психологія привнесла дуже багато позитивних моментів у розуміння організації процесу навчання, але найголовніше – визнання провідної ролі навчання того, хто навчається в процесі свого навчання [6, с.90-99]. Психологія в процесі свого розвитку також наблизила нове розуміння процесу навчання й ролі самої людини в організації цього процесу. Найбільше значення для розуміння й організації процесу навчання, особливо для дорослих, мали праці вчених, що належать до напрямку – гуманістична психологія (К. Роджерса, А. Маслоу).

Мета статі полягає у реконструкції методами андрагогіки професійних уявлень учасників педагогічного менеджменту про власні способи суб'єкт-суб'єктних дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тісний взаємозв'язок андрагогіки з педагогікою й теорією освіти дорослих легко виявляється при зіставленні їхніх предметів. Предмет педагогіки в загальному вигляді можна визначити як становлення людини в педагогічній реальності. Предмет теорії освіти дорослих – система освіти дорослих як соціокультурний інститут. Специфічним предметом андрагогіки є теорія й методика навчання дорослих людей у контексті безперервної освіти.

Як науку андрагогіку відокремлюють від педагогіки, тому що педагогіка – навчання й виховання дитини (від гр. *paídos* – дитина), при цьому багато результатів насправді виявляються важливими тільки для школи.

Андрагогіка здійснює найдавнішу формулу навчання: *non scholae, sed vitae discimus* – учимося не для школи, а для життя. Основне положення андрагогіки, на відміну від традиційної педагогіки, полягає в тому, що провідну роль у процесі навчання грає не той хто навчає, а той, кого навчають. Функцією освіти в цьому випадку є надання допомоги тому, хто навчається у виявленні, систематизації, формалізації особистого досвіду останнього, коректуванню й поповненню його знань. У цьому випадку відбувається зміна пріоритетності методів навчання.

При навчанні по педагогічній моделі ті, яких навчають орієнтуються на придбання знань узапас, знаючи, що більшість із них, якщо й надасться їм у житті то пізніше. Метою тих, хто навчає, стає навчання, завданням якого є передача як можна більшої кількості знань, умінь, навичок і особистісних якостей узапас, без конкретного зв'язку із практичною діяльністю. Курс навчання будується по розділам навчальних дисциплін, виходячи з логіки даного предмету. У рамках андрагогічної моделі студенти прагнуть до негайного застосування отриманих знань і вмінь, щоб стати більш компетентними в рішенні будь-яких проблем. Курс навчання будується на основі розвитку певних аспектів компетенції тих, хто навчається й орієнтується на рішення їх конкретних життєвих завдань. Їх діяльність полягає в придбанні тих конкретних знань, умінь, навичок і особистісних якостей, які необхідні їм для рішення життєво важливої проблеми. Діяльність викладача зводиться до надання допомоги студенту у придбанні необхідних йому знань, умінь, навичок і особистісних якостей. Навчання будується по міждисциплінарним модулям (блокам) [3, с.91].

На підставі розглянутих вище андрагогічної і педагогічної моделі, з урахуванням всіх особливостей дорослих, що навчаються й організації процесу навчання ми можемо сформулювати основні андрагогічні принципи навчання, які є фундаментом теорії навчання дорослих: 1. Пріоритет самостійного навчання. 2. Принцип спільної діяльності. 3. Принцип опори на досвід того, хто навчається. 4. Індивідуалізація навчання. 5. Системність навчання. 6. Контекстність навчання (термін А.А. Вербицького). 7. Принцип актуалізації результатів навчання. 8. Принцип елективності навчання. 9. Принцип розвитку освітніх потреб. 10. Принцип усвідомленості навчання або принцип рефлексивності. Цей принцип заснований на свідомому відношенні дорослого до навчання, що, у свою чергу, є головною частиною його само мотивації [3, с. 94-95].

Андрагогічні основи навчання, андрагогічна модель навчання не є чимось зовсім протилежним педагогічним принципам і моделі навчання. Ці дві моделі

доповнюють одна одну й застосовуються не стільки залежно від віку студентів, скільки залежно від цілей, змісту, умов навчання, рівня самосвідомості й відповідальності, обсягу й характеру життєвого досвіду та попередньої підготовки.

Основна функція андрагогіки у відповідності зі змістом, закладеним у її назві, – вести дорослу людину. А для цього необхідно знати природу й особливості того, кого ведеш. Тому, тісні взаємодії андрагогіки з іншими галузями наукового знання й практики, що входять у систему наук, яка наприкінці 60-х років ХХ сторіччя була визначена відомим російським психологом Б.Г. Ананьєвим як людинознавство [8, с. 175].

У центрі уваги людинознавства перебуває людина в її цілісності, однієї з форм подання якої служить образ. У результаті синтезу різноманітних видів знання народжується науковий образ людини в єдності „всіх його визначень”, коли „космічне, біологічне, соціальне й духовне повинні бути взяті одночасно” (В.І. Соловйов).

Науковий контекст андрагогічного знання визначається категоріями:

- людина (у її цілісності на етапі життєдіяльності);
- дорослість (якість, що задає віковий і соціальний діапазон розгляду специфіки дорослої людини як суб'єкта навчання);
- освіта (соціокультурний механізм цілеспрямованого розвитку й формування людської якості (образу);
- освіта дорослих (процес професійно-особистісного становлення людини у варіативних формах, яка перебуває в контексті безперервної освіти);
- безперервна освіта (освіта, розглянута у співвідношенні із цілісним простором життєдіяльності людини);
- андрагог (загальна назва для фахівців, зміст роботи яких пов'язаний зі сферою навчання дорослих), андрагог – це людина, основною професійною функцією якого є навчання дорослих [3, с. 101-102].

Варто відмітити, що особливою галуззю менеджменту є педагогічний менеджмент (pedagogical management), який має свою специфіку та властиві лише йому закономірності [5, с.16-17]. Ця специфіка міститься в особливостях предмету, продукту та результатів праці менеджера освіти. Слід нагадати, що предметом праці менеджера освітнього процесу є діяльність суб'єкту управління; продуктом праці – інформація про навчально-виховний процес; знаряддям праці – слово, мова; результатом праці менеджера є рівень освіченості, вихованості та розвитку об'єкту менеджменту – учнів (студентів). Таким чином, педагогічний менеджмент – це комплекс принципів, методів, організаційних форм та технологічних заходів управління освітнім процесом, який спрямований на підвищення його ефективності [4, с. 32].

Соціально-психологічні аспекти удосконалення комунікації та міжособистісної взаємодії в педагогічній діяльності викладача залишаються

проблемою, практична реалізація якої залежить від вирішення цілої низки організаційних, науково-методичних питань в період навчання та виховання студентської молоді. Будь-який вид людської діяльності передбачає соціальну та психологічну взаємодію людей. В сучасних умовах демократизації системи освіти питання взаємодії викладача і студента – одно з пріоритетних. Сьогодні викладач є своєрідним менеджером, який здійснює організацію та управління навчально-виховним процесом. Значний практичний інтерес викликає процес вдосконалення комунікативних та організаторських здібностей особистості викладача, студента в системі конструктивного спілкування.

Дослідження вчених (А.М. Алексюк, М.М. Амосов, М.В. Буланова-Топоркова, А.В. Дмитрієв, А.В. Духавнева, І.С. Кон, В.Т. Лісовський, С.І. Самигін, З.Ф. Єсарева та інші) присвячені вивченню особливостей розвитку особистості студента. Використання навчального процесу як умови становлення особистості розкривається у працях Б.Г. Ананьєва, П.П. Блонського, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейн. Комунікативні та організаційні здібності органічно пов'язані між собою, значною мірою перетинаються, взаємообумовлюються. Л.Д. Кудряшова, Л.І. Уманський, Б.О. Федоришин підкреслюють, що організаційні вміння – це вміння впливати на людей з метою успішного вирішення ними певних задач, вміння оперативно розбиратися у ситуаціях, що склалися, вміння спрямовувати взаємодію людей у необхідне русло. В останні роки з'явилися роботи, які виділяють суб'єктно-суб'єктивні стосунки в педагогічному процесі, тобто визнають управляючу функцію педагога і функцію самоуправління того, хто вчиться. На нашу думку, одним з найбільш результативних засобів вирішення вищезазначеної проблеми є висококваліфікована, послідовна, систематична діяльність всього колективу ієрархічної системи управління навчального закладу; своєчасна, ефективна організація роботи психологічної служби з використанням активних методів навчання, зокрема соціально-психологічних тренінгів (Г.А. Ковальов, Л.А. Петровська, Т.С. Яценко) [2, с.220].

Для максимально ефективного досягнення цілей андрагогіки необхідний розподіл дорослих за різними віковими категоріями. Психологи та соціологи виділяють три вікових категорії: 18-25 років, 25-45 років, від 45 до глибокої старості.

Розглянемо психологічну характеристику першої вікової категорії дорослої людини (18-25 років) – студентства. Щоб допомогти студентові досягти вершин у духовно-моральному і професійному розвитку, потрібно знати його вікові й індивідуальні психологічні особливості та умови психічного розвитку. Студентство як соціальна група виникло в XI-XII ст. з відкриттям в Європі перших вищих навчальних закладів. Воно об'єднує молодих людей, які свідомо та цілеспрямовано оволодівають професійними знаннями, вміннями й

навичками, набувають професійних якостей, готуються до виконання важливих професійних, культурологічних, громадсько-політичних, сімейних та інших функцій через навчання у вищих навчальних закладах.

Термін „студент” (від лат. student (studentis) – такий, що старанно працює; той, що займається) означає того, хто наполегливо працює, робить справу, тобто опановує знання, вивчає (студіює) науку. Згідно Закону України „Про вищу освіту”, студент (слухач) – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу і: навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів [7, с.47].

Вважається, що студентів, порівняно з іншими групами молоді цього віку, відрізняють такі риси: вищий освітній рівень; велике прагнення до знань; висока соціальна активність; досить гармонійне поєднання інтелектуальної і соціальної зрілості.

Студентство дає кадри для науки, навчальних закладів і керівних посад на підприємствах.

Студент як суб'єкт навчально-виховного процесу вищого закладу освіти не є пасивною істотою. Він первісно несе в собі імпульси самореалізації, саморуху. Студентський період життя людини припадає переважно на період пізньої юності або ранньої дорослості, який характеризується оволодінням усім різноманіттям соціальних ролей дорослої людини, отриманням права вибору, набуття певної юридичної та економічної відповідальності, можливості включення в усі види соціальної активності (до державного рівня), здобуттям вищої освіти та опануванням професією. Головними сферами життєдіяльності студентів є професійне навчання, особистісне зростання та самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення, моральне, естетичне і фізичне самовдосконалення.

Студентський вік розглядається Б.Г. Ананьєвим як особлива онтогенетична стадія соціалізації індивіда. Він дає таке визначення студентського віку: „Виховання спеціаліста, суспільного діяча і громадянина, опанування та консолідація багатьох соціальних функцій, формування професійної майстерності – все це становить особливий і найважливіший для суспільного розвитку та становлення особистості період життя, який позначається як студентський вік” [1, с. 145-146].

Кожен психологічний вік вирішує своє протиріччя. Криза 17-18 років пов'язана з потребою в самовизначенні після закінчення загальноосвітньої школи та пошуком свого місця в подальшому, вже самостійному житті. Це конструювання наступного етапу власного життєвого шляху, створення свого „Я” на майбутнє. Юнаки переосмислюють своє життя, вносять певні корективи, виробляють нові стратегії на майбутнє і не тільки „ким бути?”, „чим займатися?”, але й „яким бути?”. Молода людина живе радше майбутнім, ніж

сучасним (спрямованість у майбутнє). Звичайно, життєві вибори (як і будь-який вибір) супроводжується ваганнями, сумнівами, невпевненістю в собі, переживаннями невизначеності, і водночас відповідальністю за кожен крок до остаточного прийняття рішення.

У проведених нами дослідженнях процесу адаптації першокурсників визначилися такі головні труднощі: негативні переживання, пов'язані з виходом учорашніх учнів зі шкільного колективу, заснованого на моральній допомозі і моральній підтримці (30%); невизначеність мотивації вибору професії (25%); недостатня психологічна підготовка до неї (45%); невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності (50%); звичка до повсякденного контролю з боку педагогів (25%); пошук оптимального режиму праці і відпочинку в нових умовах (30%); налагодження побуту і самообслуговування, особливо при переході з домашніх умов до умов гуртожитку (50%); відсутність навичок самостійної роботи (70%); невміння конспектувати, працювати з першоджерелами, словниками, каталогами, довідниками, комп'ютерною технікою (на жаль 80%) [2, с.220].

Дослідження доводять, що в останні роки постійні контакти в межах навчального мікросоціуму послаблюються. Можливо, що послабився і стійкий інтерес молоді до знань. Якщо при цьому студент не зміг самоствердитися у межах основного соціуму, він потрапляє до системи морально-психічного дискомфорту.

На думку Л.С. Виготського роль педагога зводиться до того, щоб бути організатором соціального виховного середовища, регулятором і контролером його взаємодії з кожним студентом. Насамперед, прямий обов'язок професорсько-викладацького складу всього ВНЗ полягає в тому, щоб допомогти студентові в процесі становлення його не тільки як майбутнього спеціаліста, але й як особистості, сприяти створенню в середині мікроструктури атмосфери свободи, самоповаги і творчості.

Аналіз результатів діагностики рівня полікомунікативної емпатії на констатуючому етапі експерименту показав, що майже 68% студентів мають низький рівень емпатії. Цей дуже негативний показник не може не турбувати управлінців навчально-виховного процесу. Ми припустили, що втілення в систему навчання студентів-майбутніх педагогів елементів тренінгової форми навчання, дозволить удосконалити комунікативні здібності та навички міжособистісної взаємодії [2, с. 221-222].

Важливе місце в системі особистісно-середовищних стосунків студента займають комунікативні зв'язки з професорсько-викладацьким складом. Сьогодні, на жаль, ще переважає суб'єктно-об'єктна парадигма, авторитарний стиль, компанійська поведінка з боку студентів, формалізм педагогічних заходів. Більш доцільною була б суб'єктно-суб'єктна взаємодія, яка ставить за мету: розвиток творчого потенціалу студентів на базі співробітництва;

прагнення до самореалізації і самовираження обох суб'єктів у навчальному процесі; удосконалення техніки спілкування.

Професії викладача, психолога та багато інших, які відносяться до професій типа „людина-людина”, також включають андрагогічний компонент. Психологи, соціологи підкреслюють, що успішність практичної діяльності випускника ВНЗ тільки 15-20 % залежить від засвоєних професійних знань. Все інше визначається вмінням працювати з людьми.

Таким чином, у широкому змісті андрагогіку варто розуміти як науку особистісної самореалізації людини протягом всього життєвого шляху. Як відомо, частина людей реалізується в молодому віці, але багато хто розкриваються поступово, накопичуючи знання, досвід, уміння й навички [7, с. 13].

Одне безсумнівно – андрагогіка носить міждисциплінарний характер, тісно пов'язана з педагогічним менеджментом.

Висновки. Проведений аналіз вищезазначеної проблеми та пілотажні результати емпіричного дослідження дають можливість зробити низку висновків:

Андрагогічну (навчально-виховну) функцію доцільно приймати на себе будь-якому фахівцю, що працює в системі „людина-людина”.

Визначено, що організована на гуманістичній, андрагогічній методологіях підготовка студентів сприятиме вирішенню завдань індивідуалізації навчання, широкому використанню комп'ютерних технологій, упровадженню інновацій у практичну діяльність на всіх рівнях освіти кредитно-модульної системи, отриманню наукової педагогічної інформації, що важливо при входженні України в європейський освітній простір. Саме на цьому акцентується увага в документах і програмах Болонського процесу.

Доведено, що одним із завдань викладача ВНЗ на всіх етапах становлення студента є допомога у розкритті свого „Я”, свого покликання. Під час організації викладачем впливу на свій об'єкт потрібно враховувати те, що студент не народжується суб'єктом педагогічної діяльності, а стає ним під впливом ефективних навчально-виховних засобів.

Перспектива подальших досліджень. На жаль, обмежений обсяг статті не дозволяє нам у повному обсязі з'ясувати напрямки подальшого розвитку теорії андрагогічного навчання. Перспективу досліджень ми бачимо у створенні динамічної андрагогічної моделі особистісного самовизначення студентів-майбутніх педагогів в умовах сучасного навчально-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Ананьев Б.Г. – М.: Наука, 1977. – 380 с.
2. Добровольська Л.П. Сучасні проблеми педагогічного менеджменту в антропологічному вимірі / Л.П. Добровольська, І.С. Третьякова // Пост

- методика: Антропологізм в освіті: джерела, досягнення та перспективи. - 2006. – №7 (71) - С.217-223.
3. Змеев С.И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых / С.И. Змеев– М.: ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.
4. Крыжко В.В. Психология в практике менеджера образования / В.В. Крыжко, Е.М. Павлютенков – СПб.: КАРО, 2001. – 304 с.
5. Кулініч І.О. Психологія управління: навч. посіб. / І.О. Кулініч – К.: Знання, 2008. – 292 с.
6. Мадди Сальваторе Р. Теории личности: сравнительный анализ / Мадди Сальваторе Р. [Пер. с англ.] – СПб.: Издательство „Речь”, 2002. – 539 с.
7. Основы андрагогики / под ред. Колесниковой И.А. – М.: „Академія”, 2003. – 240 с.
8. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: навч. посіб. / В.В. Рибалка– Одеса: Бакаєв В.В., 2009. – 575 с.
9. McGraw. The psychology of existence: integrative, clinical perspective / McGraw. – Hill, Inc. New York, 1995. – 322 p.